

Tornant ja a *Terra baixa* i repassant el text, constatem que Guimerà hi presenta una terra baixa no solament degradada moralment, sinó en decadència econòmica i també biològica. Convé fixar-se que cap dels dotze personatges que hi apareixen pel seu nom no tenen descendència. Es tracta d'una situació extrema. Els cinc germans Perdigons es troben tots «per merèixer». És patètica la descripció feta per en Xeixa: *“El vostre germà gran, el Josep, se va casar; i té, viudo als quatre dies. El Nando és solter, i... res, que a hores d'ara us trobeu per merèixer entre mascles i femelles cinc de la germandat.* (I, I)

Però no és menys patètica la situació sentimental dels altres. Vegeu per què. El mateix Xeixa, que bromeja sobre la solteria dels Perdigons, tampoc no té parella i, segons la Pepa, s'hauria volgut casar amb la Marta; casament esdevingut impensable no pas perquè la Marta estigui amistançada amb un home (que sí que ho està), sinó perquè el seu amant és l'amo de tot i és gelós.

El mateix Sebastià, “l'amo de tot”, té també un panorama sentimental no gens envejable. Estima la Marta “més que a tot lo del món” i per a sempre (I, VIII), però la bancarrota econòmica el força a casar-se amb una altra. 1 ja s'ha fet la idea d'una doble convivència: la legal amb la dona i la sentimental amb l'amiga.

Dels altres personatges, no en sabem l'estat civil o sentimental, excepte d'en Tomàs, l'ermità, que efectivament és casat (la dona no apareix a l'escenari), però participa de la malastrugança general. Quan la Marta li pregunta si té cap filla, ell li respon: “Sí que la tenia, una filla, i se'm va morir que era petita” (II, IV). No ens escapem tampoc, amb en Tomàs, dels dominis de l'esterilitat.

Terra baixa exemplaritzava la decadència real d'aquells propietaris rurals a les acaballes del segle XIX, que pretenien menar les terres com si fossin uns petits senyors feudals medievals, sense tenir en compte els canvis socials i econòmics; propietaris immobilitistes, que no reno-vaven ni tècniques ni conreus. Que l'amo d'una hisenda immensa (“que si caminava d'ara fins a demà al vespre, encara tot fóra de l'hereu Sebastià”) s'hagi de casar amb una pubilla rica per salvar-se de les hipoteques il·lustra com era d'inepte, ell i possiblement la seva família, per dirigir les seves propietats. El segle XIX és el que contempla la industrialització de Catalunya. Molts propietaris, amb menys possibilitats que en Sebastià, es van fer rics aplicant nous mètodes agrícoles i mercantils a les seves terres. Recordem que no som a muntanya, sinó a la terra baixa, tot i que possiblement sigui terra cerealista de secà. L'hereu Sebastià tracta malament la seva gent, però és que també tracta malament el seu capital i el seu negoci, que és la seva hisenda. És un inepte com a propietari i com a patró.

La contundència del drama triple de *Terra baixa*, la pressió a què són sotmesos els tres personatges principals, ens pot diluir altres aspectes de l'obra no menys impactants. Possiblement els espectadors, enduts per la trama, no en són conscients, però l'ambient que es respira a escena és d'una desolació total. Es tracta d'un ambient clos, sense horitzons; se'ns afigura com una teranyina que va embolcallant els personatges, sota la voluntat implacable del senyor feudal que no deixa escapatòria (“Que aquestes parets m'estan caient a sobre”, “jo vui sortir d'aquesta casa”, diu la Marta, III, VII).

Els tres actes es desenvolupen en el mateix molí (i no podem ignorar les connotacions eròtiques del molí en la literatura popular, però aquí el molí és més un lloc de violència, de passió, que no pas d'erotisme de cantiga), sovint amb les portes tancades, però amb una altra porta furtiva, la porta “d'amo i de lladre” (III, XI). Bona part de les escenes succeeixen de nit, només il·luminades per llums, probablement llànties (no oblidem el paper determinant que la visió d'un llumet darrere una cortina té en la trama argumental).

En aquesta mena de presó claustrofòbica, l'ombra de la mort hi plana al damunt com un ocellot de mal averany. Vegem-ne una mostra. La Marta es vol tirar a la resclosa, en Manelic “un dia de poc no mata un home”. Recordem també la narració detallada de la mort de la mare i el pare de la Marta, les expressions necrofíliques d'aquesta (“Vui morir”; “Cala foc al molí i mata-m'hi a dintre”) i d'en Sebastià (“Ni que em mori et deixo”, “Pertot veig sang”), la premonició continguda en l'explicació de la mort del llop per part d'en Manelic (I, XII), i l'amenaça de mort envers en Sebastià (II, X), i altres de semblants.

En contrast amb la mort hi ha les escenes de riure, però un riure forçat, unes rialles falses, no de sana alegria, sinó de burla cap a en Manelic o el sarcasme d'en Sebastià (III, IX); rialles esperpèntiques, que són la projecció cap als altres de la pròpia frustració, de l'autoburla.

Al costat de les rialles insolents, un altre vici senyoreja l'escena: la mentida, que cobreix l'actuació dels personatges; una mentida sabuda i acceptada. La gent fa veure que ignora la relació de la Marta i en Sebastià, i tothom la coneix, excepte en Tomàs, que acaba d'arribar. La Marta no sap les condicions del seu casament que han pactat amo i pastor; i el pastor és enganyat sobre allò que la Marta sap i en Sebastià vol. La pubilla Sala, al seu torn, ha d'ignorar l'estat del seu futur marit.

En contrast amb la mentida, trobem el desig immoderat de saber, la xafarderia, satisfeta amb informacions poc fiables, degudes a murmuracions, a paraules sentides d'amagat. Podríem dir que només hi ha una veritat certa i universal: l'amo. Totes les altres dades que es coneixen provenen de referències transmeses de boca en boca, a vegades deformades.

Aquest és l'estat de coses quan comença el descabdellament de l'acció. I de seguida, sense moments superflus, el relat presenta el tripijoc, el projecte contra natura d'en Sebastià: el casament de la Marta amb un home que li repugni perquè aquella l'enganyi i es llenci als braços del seu antic amant, mentre ell planeja, ja de bell antuvi, enganyar la seva futura dona. Aquest mateix argument, tractat amb trivialitat, podria donar lloc a un vodevil o a una òpera bufa, però en *Terra baixa* s'aconsegueix -si està ben representada- que l'espectador no se senti inclinat a la broma banal, malgrat els moments jocosos.